

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۰۲/۰۵
تاریخ بررسی مقاله: ۱۳۹۱/۰۸/۲۳
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۰۳/۲۹

مجله‌ی علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز
بهار و تابستان ۱۳۹۳، دوره‌ی ششم، سال ۲۱
شماره‌ی ۱، صص: ۷۳-۹۲

آموزش چندفرهنگی در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی

گلاره مکرونی*

کیوان بلندهمتان**

چکیده

هدف از پژوهش حاضر آن است تا ضمن بیان مفهوم آموزش چندفرهنگی، وضعیت آموزش چند فرهنگ‌نگی در کتب درسی دوره ابتدایی مدارس شهر سندج بررسی گردد که در این راستا میزان توجه محتوای کتاب‌های آموزشی مدارس ابتدایی به مفاهیم آموزش چند فرهنگ‌نگی مورد بررسی قرار گرفت. این پژوهش از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش توصیفی-پیمایشی است. برای دستیابی به این منظور کتاب‌های فارسی و تعلیمات اجتماعی دوره دبستان بررسی گردید. روش تحلیل محتوی کیفی جهت‌دار با نظر به مؤلفه‌ها و مبانی نظری و رویکرد آموزش تفاوت فرهنگ‌نگی برای این بررسی به کار گرفته شد و نتایج به دست آمده حکایت از آن داشت که در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی توجه چندانی به مفاهیم آموزش چندفرهنگی نشده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش و پرورش، مدارس ابتدایی، کتاب‌های آموزشی، آموزش چند فرهنگ‌نگی

* کارشناس ارشد فلسفه آموزش و پرورش و دبیر آموزش و پرورش شهرستان سندج (نویسنده مسئول)

makroni_m80@yahoo.com
k.bolandhematan@gmail.com

** استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه کردستان

مقدمه

گوناگونی فرهنگی از جمله مسائل عمده‌ای است که جوامع معاصر با آن مواجه شده‌اند. از این‌رو، در میان مهارت‌های مورد نیاز قرن بیست و یکم، توانایی تطبیق مستمر با افرادی از فرهنگ‌های مختلف و توانایی برقراری ارتباطات بین‌فرهنگی با آن‌ها اهمیت فراوان دارد. محیط‌های مراکز و مؤسسات آموزشی و بازار کار جهانی، نیاز به افرادی دارد که به فرهنگ‌های مختلف آشنا باشند و بتوانند با افراد سایر فرهنگ‌ها ارتباط مناسب برقرار کنند. اصلاح «چند فرهنگی» مفهومی است که در سال‌های اخیر مورد تأکید تعلیم و تربیت و به خصوص جامعه‌شناسی آموزش و پرورش قرار گرفته و منظور از آن این است که پا به پای گسترش ارتباطات بین کشورها و حرکت آن‌ها به سوی نظام جهانی یا حداقل منطقه‌ای، مسأله‌ی «احترام» و «ملیت‌ها» و تفاوت‌های فرهنگی بین آن‌ها اهمیت خاصی دارد. فرهنگ و هویت فرهنگی، در تعلیم و تربیت چندفرهنگی بسیار با اهمیت می‌نماید. فرهنگ منبع مهم ادراک، احساس و هویت فردی ماست. این که چه کسی هستیم و به کجا و به چه چیزی تعلق داریم می‌تواند بیانگر مسأله‌ی هویت فرهنگی باشد. به همین دلیل ارزش قائل نشدن برای هویت فرهنگی یک فرد برای او آزار دهنده است (بهشتی، ۱۳۷۹: ۲۰). به ویژه اگر در نظر آوریم که منظور از فرهنگ در آموزش چندفرهنگی، به ویژه ارزش‌های فرهنگی است که با گوشت و خون آدمیان عجین می‌شود (دزالالوا و راود، ۲۰۱۲). با توجه به هدف نظام‌های آموزشی و ارتباط تربیت با مقولاتی چون فرهنگ و هویت، همچنین با توجه به این مسأله که تربیت متأثر از تحولات پدید آمده در عرصه‌ی ارتباطات، اطلاعات و فن آوری قرار دارد، آموزشی متفاوت با آموزش تک فرهنگی در نظام‌های آموزشی پا به عرصه نهاده است. تربیت کودکان در جهت ایجاد نگرش مثبت به فرهنگ‌های مختلف و پذیرش تفاوت‌های موجود بین افراد، زیربنای فلسفی برنامه‌ی آموزش چند فرهنگی را تشکیل می‌دهد (سجادی، ۱۳۸۴: ۲۶-۲۵).

بیان مسأله

ایران از جمله کشورهایی است که در آن خرده فرهنگ‌های گوناگونی را می‌توان مشاهده کرد. تنوع در زبان، شیوه‌ی معیشت، آداب و رسوم و سنت‌ها به سادگی قابل مشاهده

است و وجود اقشار و طبقات گوناگون اجتماعی نیز این پیچیدگی را بیشتر می‌کند. از آن جایی که خرده فرهنگ‌های دانش‌آموزان با یکدیگر و با فرهنگ آموزگار در تقابل است، حاکم شدن یک فرهنگ خاص در مدارس موجب می‌شود که تنها یک گروه از دانش‌آموزان در موضع قدرت قرار گیرند و دیگران به دلیل تفاوت‌های فرهنگی، در روند تحصیل با دشواری‌های زیادی روبرو شوند. شدت گرفتن این تفاوت‌ها و تعارضات به خروج دانش‌آموزان از مدرسه و تبدیل شدن آن‌ها به افرادی غیرمولد و فاقد کارایی منجر می‌گردد (جوادی، ۱۳۷۹: ۱۲). وظیفه‌ی نظام آموزشی یا به عبارت کلی‌تر تربیت، آماده کردن افراد برای ایفای نقش‌های اجتماعی در جامعه و با توجه به تحولات عظیمی که پدیده‌ی «جهانی شدن» در عرصه‌های سیاسی و اقتصادی برای جوامع به وجود آورده است؛ نیروی انسانی مورد نیاز عرصه‌های اقتصادی و سیاسی باید افرادی باشند که بتوانند در فرایند این تحولات گسترده کارایی لازم را داشته باشند و در دنیای مولد و در حال تغییر عصر حاضر زندگی کنند. یکی از راه‌های حل این مشکل، به کارگیری آموزش چندفرهنگی به مثابه‌ی رویکردی در نظام‌های آموزشی است.

آموزش چندفرهنگی به عنوان یک رشته مطالعاتی در ایالات متحده در سال‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ آغاز شد. بنکس^۱ (۱۹۸۱)، یکی از پیشگامان آموزش چندفرهنگی جزء اولین محققان آموزش چندفرهنگی بود که کوشید مدارس را به عنوان سیستم‌های اجتماعی یک محیط چندفرهنگی مورد بررسی قرار دهد. او تصوراتش را از آموزش چندفرهنگی در ایده‌ای از مساوات آموزشی بیان کرد. طبق گفته‌های بنکس برای ایجاد محیط مدرسه چندفرهنگی، همه جنبه‌های مدرسه (سیستم‌های آموزشی، نگرش معلمان، مواد آموزشی، روش‌های ارزیابی، مشاوره و شیوه‌های تدریس) باید تغییر کند. گرانت^۲، اسلیتر^۳، گی^۴، و نیتو^۵ نیز تحقیقات زیادی را در زمینه آموزش چندفرهنگی مبتنی بر توسعه و پیشرفت در زمینه‌های جدید، چهارچوب‌های عمیق‌تر با اعتقاد به ایجاد فرصت یکسان آموزشی ارائه دادند (گروسکی،

-
- 1- Banks
 - 2- Garant
 - 3- Sleeter
 - 4- Gay
 - 5- Nieto

۱۹۹۹؛ کیم^۱، (۲۰۱۱).

سیستم آموزش چندفرهنگی یک ایده و تفکر، یک جنبش اصلاحی سیستم آموزشی و یک فرآیند است. سیستم آموزش چندفرهنگی این عقیده را که تمام دانش‌آموزان صرف نظر از جنسیت و طبقه‌ی اجتماعی و نژاد و رشد یا ویژگی‌های فرهنگی می‌بایستی شانس مساوی برای یادگیری در مدارس را داشته باشند، دنبال می‌کند. سیستم آموزش چندفرهنگی همچنین یک جنبش اصلاحی است که سعی می‌کند مدارس و مؤسسات آموزشی را متحول سازد، بدین منظور که دانش‌آموزان از تمامی طبقات اجتماعی و جنسی و ریشه‌ای و زبانی و گروه‌های فرهنگی یک شانس برابر برای یادگیری داشته باشند. این سیستم آموزشی شامل تغییرات در کل مدارس و محیط‌های آموزشی می‌باشد، و فقط به تغییر در برنامه‌های آموزشی محدود نمی‌شود. همچنین سیستم آموزش چندفرهنگی فرآیندی است که اهداف آن هرگز به طور کامل دست یافتنی نیست. زیرا ایده‌آل‌سازی و تلاش برای عمل کردن این چنین سیستم آموزشی برابر، و ریشه‌کن کردن تمامی تبعیضات هرگز نمی‌تواند به طور کامل در جوامع بشری حاصل شود. ما بایستی به صورت مستمر کار کنیم تا برابری تحصیلی برای تمام دانش‌آموزان افزایش یابد (بنکس، چری^۲ و بنکس، ۲۰۰۵).

آموزش چندفرهنگی مفهومی است که در آن برای تمام افراد، صرف نظر از تفاوت‌های فرهنگی آن‌ها شرایط یکسانی فراهم می‌شود و هر کودک این فرصت را پیدا می‌کند تا متناسب با توانایی‌های خود به شهروندی مفید و مولد برای جامعه تبدیل شود. به باور موزز^۳ (۱۹۹۷) آموزش چندفرهنگی عامل ضروری است تا دانش‌آموزان بتوانند به توسعه‌ی استقلال شخصی خود بپردازند. ویلسون^۴ (۱۹۹۶) نیز مزایای این آموزش را کاهش ترس، کاهش غفلت و کاهش بی‌تفاوتی شخصی را از منافع آموزش چندفرهنگی می‌داند. راست آن است که دانش‌آموزان از برنامه‌های تک‌صدایی بیزارند (داویس، فایاک و بوی^۵، ۲۰۱۲). گرچه آموزش چندفرهنگی به طور طبیعی از طریق برنامه تحصیلی پنهان در درون دنیای بصری و اجتماعی

-
- 1- Kim
 - 2- Cherry
 - 3- Moses
 - 4- Wilson
 - 5- Davis, Phyak & Bui

که بچه‌ها در آن زندگی می‌کنند اتفاق می‌افتد و در برخورد با دیگرانی که مانند آنان نیستند با فرایند جهانی شدن و پدیده‌ی چندفرهنگی آشنا می‌شوند (سیبرگ و مینیک^۱، ۲۰۱۲)، ولی باز لازم است ایده‌های چندفرهنگی در تدریس برنامه تحصیلی رسمی نیز وجود داشته باشد (دپارتمان آموزش و علم^۲، ۱۹۹۹).

متخصصان برنامه‌ی درسی نیز موضوعات فرهنگ، قومیت، نژاد و چندفرهنگی را زیر مجموعه‌ی مبانی جامعه‌شناختی برنامه‌ی درسی مطرح کرده‌اند (سیلور و همکاران، ۱۳۸۰؛ یارمحمدیان ۱۳۸۱). بیشتر متخصصان برنامه درسی موافق‌اند که احترام به سایر انسان‌ها در اجتماعات و گروه‌های ناهمگون می‌تواند از طریق برنامه‌ی درسی مدرسه تسریع شود. در این معنا برنامه درسی چندفرهنگی ساز و کاری است که می‌تواند از طریق توانمندسازی افراد و گروه‌ها از منظر برخورداری از دانش، نگرش و مهارت برای زیست مسالمت‌آمیز در یک جامعه‌ی چندفرهنگی مؤثر و کارساز باشد. در واقع، برنامه درسی چندفرهنگی در پی ساخت بخشیدن به اولویت‌های آموزشی و تعهدات و فرایندهایی است که کثرت‌گرایی فرهنگی را انعکاس داده و نجات میراث‌های گروهی را تضمین می‌کند (صادقی، ۱۳۸۹). به نظر اسلیتر و گرانت (۱۹۸۸؛ به نقل از جوادی، ۱۳۷۹، ۱۹)، محتوای برنامه درسی آموزش چندفرهنگی باید طوری تهیه شود که در آن به طور دائم نظریات، تجارب و مشارکت فرهنگ‌های گوناگون ارائه شود. نیز مفاهیمی باید ارائه و تدریس شود که نشان دهنده‌ی گروه‌های مختلف فرهنگی و جنسیت باشد. برنامه درسی باید دسترسی یکسان تمام کودکان را به آموزش امکان‌پذیر سازد. قانون آموزش چندفرهنگی^۳ همین پذیرش گوناگونی‌ها و عدالت در حق همگان است.

1- Seeberg & Minick

2- Curriculum of primary school

۳- باید یادآور شد که خود آموزش چندفرهنگی اهداف گسترده‌ای را دنبال می‌کند. برای نمونه دانشگاه ماساچوست در دوره‌ای تخصصی با عنوان برنامه‌ی درسی در آموزش چندفرهنگی موارد زیر را تأکید کرده است: ضرورت بسط و توسعه‌ی مفهوم تعلیم و تربیت چندفرهنگی؛ آگاهی از روش‌های سازمان دادن و طراحی برنامه‌ی درسی چندفرهنگی؛ کاوش انواع رویکردها برای طراحی و پی‌ریزی فعالیت‌های یادگیری چندفرهنگی؛ آشنایی وسیع با انواع منابع، در برنامه‌ی درسی چندفرهنگی؛ کاربرد انواع رویکردهای چندفرهنگی در تدریس؛ توسعه‌ی برنامه‌ی درسی چندفرهنگی که می‌تواند در محیط‌های واقعی آموزش از آن استفاده شود (به نقل از عراقیه و همکاران، ۱۳۸۸).

(بیگاتی^۱ و همکاران، ۲۰۱۲). چنین آموزشی مزایای بسیار دارد: ۱) به دانش‌آموزان کمک می‌کند که خودپنداره و خودآگاهی خویش را توسعه دهند. ۲) به دانش‌آموزان فرصت آموزشی یکسان را پیشنهاد می‌کند. ۳) به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد که دیدگاه‌های چندگانه و مختلف و راه‌های تفکر خود را نشان دهند. ۴) بر علیه رفتارهای تبعیض‌آمیز به مخالفت می‌پردازد. ۵) به دانش‌آموزان یاد می‌دهد که به انتقاد اجتماعی بر پایه عدالت اجتماعی بپردازند (گارسیا^۲، ۲۰۰۸: ۱).

گلدنبرگ^۳ (۱۹۹۵) نیز بیان می‌دارد که بچه‌ها وقتی فرهنگ‌های دیگر را یاد می‌گیرند و با تفاوت‌ها و تشابهات آن‌ها با یکدیگر آشنا می‌شوند، نگرش وسیع‌تر به جامعه‌ای که مردم متفاوت فراوانی دارند پیدا خواهند کرد. به باور او معلمان می‌توانند دانش‌آموزان را در توسعه‌ی مهارت‌های فکری چندفرهنگی یاری کنند. فراهم آوردن فرصت‌های مساوی برای همه‌ی دانش‌آموزان به این معناست که معلمان باید طوری تربیت شوند که از اهمیت هویت فرهنگی و قومی دانش‌آموزان و اثرات آن بر خودپنداره‌ی آن‌ها آگاه باشند. آنان می‌توانند با آگاهی از زمینه‌های فرهنگی دانش‌آموزان و سهم آنان در اعتلای کشور و نیز فراهم کردن تجارب مناسب برای آن‌ها، در جهت تقویت و رشد غرور ملی نسبت به میراث فرهنگی خود در هر یک از آن‌ها تلاش کنند (سجادی، ۱۳۸۴: ۲۱-۲۰). کارآمدی نظام آموزشی در جوامع متکثر از نظر فرهنگی به عوامل متعددی بستگی دارد و یکی از این عوامل مهم معلمان هستند که برای توفیق در امر آموزش در یک جامعه‌ی چندفرهنگی باید از مبانی آموزش چندفرهنگی آشنایی لازم را کسب کرده باشند (عزیزی، بلندهمتان و سلطانی، ۱۳۸۹). معلمان آینده باید طوری تربیت شوند که بتوانند به دانش‌آموزان متعلق به فرهنگ و زبان‌های متفاوت آموزش دهند و توانایی‌های آن‌ها را در فرایند یادگیری تشخیص دهند و بکار گیرند (بنکس و همکاران، ۲۰۰۵: ۲۳۴). تفاوت زبانی مسئله‌ی مهمی است که معلمان باید از آن مطلع باشند. معرفی زبان یا فرهنگ همه‌ی دانش‌آموزان در یک کلاس در طول یک دوره‌ی آموزشی، بیان می‌کند که دانش‌آموزان آن فرهنگ مهم هستند (پرز^۴، ۱۹۹۴ به نقل از فیش^۵، ۱۹۹۹).

-
- 1- Bigatti
 - 2- Garsia
 - 3- Goldenberg
 - 4- perez
 - 5- Fish

در زمینه‌ی آموزش چندفرهنگی تحقیقات زیادی در خارج از کشور انجام گرفته است که به برخی از آن‌ها اشاره شد. برخی از پژوهش‌های انجام گرفته در زمینه‌ی آموزش چندفرهنگی در خارج از کشور به چگونگی ایجاد مدارس چندفرهنگی و تربیت معلم چندفرهنگی اشاره داشته‌اند که ضمن توجه به مفاهیم آموزش چندفرهنگی، بیشتر مقوله‌ی تفاوت‌های نژادی و تفاوت رنگ‌ها را مدنظر قرار داده‌اند و بیشتر به ضرورت این آموزش از لحاظ وجود مهاجرت‌ها توجه کرده‌اند. ویلسون (۱۹۹۶) در مقاله‌ی خود تحت عنوان «آموزش چندفرهنگی» ضمن تعریف آموزش چندفرهنگی به بیان مزایای این آموزش پرداخته است. موزز (۱۹۹۷) در تحقیق خود با عنوان «آموزش چندفرهنگی به عنوان پرورش دهنده‌ی استقلال شخصی» نتیجه گرفت که آموزش چندفرهنگی عامل ضروری است تا دانش‌آموزان بتوانند به توسعه‌ی استقلال شخصی خود بپردازند. روسادو^۱ (۱۹۹۸) در مقاله‌ی خود تحت عنوان «چه چیزی مدرسه‌ی چندفرهنگی را می‌سازد» ضمن ارائه‌ی تعریف کاربردی از چندفرهنگی به عنوان اساسی برای درک تغییرات به وجود آمده در جامعه، به ارائه‌ی مدلی برای این که چه چیزی یک مدرسه چندفرهنگی را می‌سازد، می‌پردازد. او معتقد است که در مدارس، فرایند چندفرهنگی از طریق آموزش چندفرهنگی بهتر نگهداری می‌شود. گورسکی (۱۹۹۹) در تحقیق خود تحت عنوان «تاریخچه‌ی آموزش چندفرهنگی» به بیان تاریخچه و شالوده‌ی تاریخی آموزش چندفرهنگی و این که چه جریانات اجتماعی به آن کمک کرده‌اند و چه فلسفه‌های آموزشی در چهارچوب پیشرفت آموزش چندفرهنگی ارائه شده‌اند می‌پردازد. فیش (۱۹۹۹) در مقاله‌ی خود تحت عنوان «اولین قدم برای خلق یک کلاس چندفرهنگی» به بیان اهمیت نقش معلم در خلق یک کلاس چندفرهنگی پرداخته است، و در این زمینه چنین می‌نویسد؛ کشف تفاوت‌ها، خلاقیت، تلاش مضاعف، پشتکار و شهامت معلم را در برمی‌گیرد و معلمانی که متوجه‌ی تفاوت‌ها می‌شوند و برای آن‌ها برنامه‌ی آموزشی تدارک می‌بینند، در خلق یک کلاس چندفرهنگی موفق خواهند شد.

تنوع موجود در ایران برون‌زا و محصول مهاجرت‌ها نیست. بلکه تنوعی است اصیل، بومی و درون‌زا که با برخورداری از اصالت ملی، در پیکره‌ی هویت ملی ایرانیان جای گرفته است. در داخل کشور تحقیقات انگشت شماری در این زمینه صورت گرفته است. تعدادی از

1- rosado

تحقیقات انجام گرفته در داخل کشور، بیشتر به تأثیرات کثرت‌گرایی بر همبستگی ملی، تنوع قومی، سیاست چندفرهنگی و الگوی شهروندی، تبیین و ارزیابی کثرت‌گرایی فرهنگی و هویت و کثرت‌گرایی فرهنگی و تعلیم و تربیت پرداخته است. از آن جمله می‌توان به تحقیقات ذیل اشاره نمود: یآوری (۱۳۷۳) در مقاله‌ی خود تحت عنوان «بررسی شیوه‌ی نگرش به موضوع قومیت در کتاب‌های درسی در ایران» نشان داد که در کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی به مسأله‌ی آموزش چندفرهنگی به خصوص مقوله‌ی اقوام و قومیت‌ها توجه کمی شده است. جوادی (۱۳۷۹) در مقاله‌ی خود با عنوان «آموزش چندفرهنگی به مثابه‌ی رویکردی در آموزش» آموزش چندفرهنگی را مفهومی می‌داند که در آن، تمام دانش‌آموزان صرف نظر از گروهی که به آن تعلق دارند، باید از برابری فرصت آموزشی در مدرسه برخوردار شوند. سجادی (۱۳۸۴) در مقاله‌ی خود با عنوان «کثرت‌گرایی فرهنگی، هویت و تعلیم و تربیت (تبیین و ارزیابی)» ضمن بحث پیرامون کثرت‌گرایی فرهنگی معتقد است سؤگیری وحدت‌گرایی و جهت‌گیری تک فرهنگ‌گرایی در موضوعات آموزشی و شیوه‌های تدریس خود را بروز می‌دهد که تبعاً پی‌آمدهایی را به همراه دارد. سلطانی (۱۳۸۸) در تحقیق خود با عنوان «بررسی وضعیت آموزش چندفرهنگی در مراکز تربیت معلم شهر سنندج» بیان می‌دارد که کارآمدی نظام آموزشی در جوامع متکثر از نظر فرهنگی به عوامل متعددی بستگی دارد و یکی از این عوامل مهم معلمان هستند.

بنابراین با توجه به بررسی تحقیقات انجام شده ضرورت بررسی وضعیت آموزش چندفرهنگی در مدارس داخل کشور، از لحاظ توجه محتوای کتاب‌ها، اهداف آموزشی، برنامه درسی، معلمان، مدیران و مشاوران به مفاهیم آموزش چندفرهنگی احساس می‌شود. در این پژوهش با توجه به اهمیت آموزش ابتدایی، وضعیت کنونی آموزش چندفرهنگی در خصوص توجه به مفاهیم آموزش چندفرهنگی در مدارس ابتدایی مورد بررسی قرار گرفته و کوشیده شده که با تحلیل محتوای کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی دریابد چه اندازه در این کتاب‌ها به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است.

روش پژوهش

این پژوهش از لحاظ هدف یک پژوهش کاربردی و از لحاظ روش، توصیفی-پیمایشی

می‌باشد. برای بررسی درون مایه چندفرهنگی کتاب‌های درسی به تحلیل محتوای اسنادی پرداخته شد و کتاب فارسی (بخوانیم) پنج پایه دوره‌ی ابتدایی و کتاب تعلیمات اجتماعی سه پایه آخر انتخاب گردید. انتخاب این نمونه هدفمند بود، چرا که انتظار می‌رفت در این کتاب‌ها بیشتر از کتاب‌های دیگر دوره به مفاهیم چندفرهنگی پرداخته شده باشد. تحلیل محتوای کیفی یکی از فنون تحقیق است که هدف آن تفسیر کردن است. تحلیل محتوای کیفی می‌تواند استقرایی (عرفی)، قیاسی (جهت‌دار) یا تلخیصی باشد. در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار استفاده شده است. به شکل معمول مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی در پژوهشی این چنینی باید به کار گرفته شود و برای این کار از بازخوانی ادبیات و پیشینه‌ی پژوهشی بهره گرفته می‌شود.

خوش‌بختانه در ایران صادقی (۱۳۸۹) در پژوهشی توانسته این مؤلفه را پس از بررسی ادبیات پژوهشی به روش دلفی هم از نگاه متخصصان بیازماید. «این تکنیک به منظور بررسی نگرش‌ها و قضاوت‌های افراد و گروه‌ها بدون الزام حضور افراد در محل معینی، با استفاده از پرسشنامه و یا ابزارهای دیگر صورت می‌گیرد که پس از گردآوری نظرات، جمع‌بندی و ایجاد توافق میان دیدگاه‌ها، اولویت‌ها تعیین و مبنای تدوین برنامه‌ها یا هر گونه تصمیم‌گیری دیگر را شکل می‌دهد. در این راستا، پس از دریافت نظرات، مؤلفه‌های اولیه آموزش چندفرهنگی به تدریج تعدیل و مورد توافق گروه‌های مزبور قرار گرفت که در نهایت مؤلفه‌های زیر به دست آمد: "آموزش ضدتبعیض نژادی، پذیرش تنوع و تکرر، توجه به ارزش و کرامت انسان، درک و تحمل آراء دیگران، همزیستی مسالمت‌آمیز با پیروان ادیان، مذاهب و اقوام در سطح محلی، ملی و بین‌المللی، رعایت عدالت تربیتی و تربیت کیفی برای همگان فارغ از ویژگی‌های جنسیتی، فرهنگی، قومی، مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، انعطاف در برنامه‌های درسی با توجه به ویژگی‌های قومی و فرهنگی، تنوع در استفاده از روش‌های تدریس، تنوع در استفاده از مواد و محیط آموزشی، تنوع در استفاده از روش‌های ارزشیابی" (صادقی ۱۳۸۹). با نظر به این مؤلفه‌ها و مطالعات نظری این پژوهش، پژوهشگران کوشیدند با توجه به این که دوره آموزشی، دوره ابتدایی بود، گامی از انتزاع پایین‌تر آمده و اندکی عملی‌تر به آموزش چندفرهنگی بنگرند. از این رو، به اتخاذ «رویکرد آموزش

تفاوت‌های فرهنگی^۱، در پی بررسی این پرسش برآمد که آیا دانش‌آموزان از طریق کتاب‌های درسی این دوره با مقوله‌های زیر آشنا می‌شوند:

آشنایی با قومیت (کد ۱-۱)، نژاد (کد ۱-۲)، احترام به فرهنگ‌های دیگر (کد ۱-۳)، زبان‌های گوناگون در یک جامعه یا کشور (کد ۱-۴)، مذاهب مختلف (کد ۱-۵)، آداب و رسوم متفاوت اقوام (کد ۱-۶)، پوشش‌های اقوام مختلف (کد ۱-۷)، مشاغل اقوام مختلف (کد ۱-۸)، میراث فرهنگی اقوام مختلف (کد ۱-۹)، بنابراین، در این پژوهش از تحلیل مقوله‌ای استفاده شده است و واحد تحلیل جمله و مضمون در نظر گرفته شده است. برای دریافت اعتبارپذیری (یا همان روایی در پژوهش کمی) به توافق دیدگاه‌های تخصصی که شناخته شده‌ترین روش در این زمینه است روی آورده شد. سپس، سیاهه مقوله‌ها در اختیار چند نفر از صاحب نظران و استادان رشته‌ی تعلیم و تربیت نهاده شد و مورد تأیید آنان قرار گرفت. و برای دستیابی به اعتمادپذیری (یا همان پایایی در پژوهش کمی)، به بازبینی مقوله‌ها پرداخته شد و کار کنترل در دو گام جزئی و کلی انجام شد (ر.ک. ایمان و نوشادی ۱۳۹۰). نتیجه همان بود که در آغاز بدان دست یافته بودیم.

یافته‌ها

یافته‌های مربوط به تحلیل محتوای کتاب‌های آموزشی دوره ابتدایی:

بر اساس نتایج جدول شماره ۱ در کل کتاب‌های فارسی (بخوانیم) پنج پایه دبستان در مجموع ۱۱۶ مرتبه به مقوله‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است. که بیشترین اشاره به ترتیب به مقوله‌های «احترام به فرهنگ‌های دیگر» با کد ۱-۳ و درصد فراوانی ۱۴/۶۵ و «پوشش‌های محلی - قومی اقوام» با کد ۱-۷ و درصد فراوانی ۱۳/۸ و «قومیت‌های مختلف» با

۱- اسلیتر و گرانت (۱۹۹۹؛ به نقل از کیم ۲۰۱۱) رویکردهای آموزش چندفرهنگی را در پنج دسته جای داده‌اند: ۱) آموزش تفاوت‌های فرهنگی، ۲) آموزش روابط انسانی برای کاستن از تصورات قالبی و پیش‌داوری‌ها، ۳) بررسی گروه‌های ویژه برای آشنایی با آن‌ها در کلاس درس، ۴) آموزش چندگانگی و عدالت اجتماعی (که به شکل ویژه آنان آن را آموزش چندفرهنگی می‌نامند)، و ۵) آموزشی که چندفرهنگی بوده و در پی نوسازی اجتماعی. رویکرد دیگری که اخیراً ارائه شده به جای آموزش بر تجربه گوناگونی و شایستگی‌های میان فرهنگی مستقیم تأکید می‌کند (سیرگ و مینیک ۲۰۱۲).

جدول ۱. توزیع فراوانی جمله‌ها و مضمون‌های نشان دهنده توجه به مفاهیم آموزش چندفرهنگی در کل کتاب‌های فارسی (بخوانیم) دوره دبستان.

فراوانی	مضمون			جمله		مقوله‌ها
	فعالیت	مفهوم درس-پاراگراف	تصویر	پرسشی (پرسش)	خبری	
۱۳	۲	۱	۶	-	۴	کد ۱-۱
۱۰	-	۲	۴	-	۴	کد ۱-۲
۱۷	-	۱۱	۱	-	۵	کد ۱-۳
۰	-	-	-	-	-	کد ۱-۴
۱۱	۲	-	۴	۱	۴	کد ۱-۵
۵	۱	۲	۱	۱	-	کد ۱-۶
۱۶	-	-	۱۶	-	-	کد ۱-۷
۸	-	-	۶	-	۲	کد ۱-۸
۰	-	-	-	-	-	کد ۱-۹
۸۰	۵	۱۶	۳۸	۲	۱۹	مجموع

کد ۱-۱ و درصد فراوانی ۱۱/۱ و «احترام به مذاهب مختلف» با کد ۱-۵ و درصد فراوانی ۹/۴۸ و «نژادهای مختلف» با کد ۱-۲ و درصد فراوانی ۸/۶۲ و «مشاغل مختلف اقوام» با کد ۱-۸ و درصد فراوانی ۶/۹ شده است. کم‌ترین توجه به مقوله «آداب و رسوم متفاوت اقوام» با کد ۱-۶ و درصد فراوانی ۴/۳۱ شده است. و هیچ توجهی به مقوله‌های «میراث فرهنگی اقوام» با کد ۱-۹ و «دو زبانگی یا چند زبانگی» با کد ۱-۴ نشده است.

بر اساس نتایج جدول شماره ۲ در کل کتاب‌های تعلیمات اجتماعی سه پایه آخر دبستان در مجموع ۵۸ مرتبه به مقوله‌های آموزش چندفرهنگی توجه شده است. که بیش‌ترین اشاره به ترتیب به مقوله‌های «قومیت‌های مختلف» با کد ۱-۱ و درصد فراوانی ۲۹/۳ و «مشاغل مختلف اقوام» با کد ۱-۸ و درصد فراوانی ۱۸/۹ و «احترام به مذاهب مختلف» با کد ۱-۶ و درصد فراوانی ۸/۶۲ و «نژادهای مختلف» با کد ۱-۲ و درصد فراوانی ۶/۹ و «احترام به فرهنگ‌های دیگر» با کد ۱-۳ و درصد فراوانی ۶/۹ و «پوشش‌های محلی - قومی اقوام» با کد ۱-۷ و «میراث فرهنگی اقوام مختلف» با کد ۱-۹ و درصد فراوانی ۵/۱۷ شده است. کم‌ترین اشاره به مقوله‌های «دو زبانگی یا چند زبانگی» با کد ۱-۴ و با درصد فراوانی ۱/۷۲ شده است. در ضمن هیچ اشاره‌ای به مقوله «آداب و رسوم مختلف اقوام» با کد ۱-۵ نشده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی جمله‌ها و مضمون‌های نشان دهنده توجه به مفاهیم آموزش چندفرهنگی در کل کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره دبستان.

فراوانی	مضمون			جمله		مقوله‌ها
	فعالیت	مفهوم درس-پاراگراف	تصویر	پرسشی (پرسش)	خبری	
۱۷	۲	۳	۱۰	-	۲	کد ۱-۱
۴	-	-	۴	-	-	کد ۱-۲
۴	-	۱	۳	-	-	کد ۱-۳
۱	۱	-	-	-	-	کد ۱-۴
۰	-	-	-	-	-	کد ۱-۵
۵	-	۳	-	-	۲	کد ۱-۶
۳	-	-	۳	-	-	کد ۱-۷
۱۱	-	-	۸	-	۳	کد ۱-۸
۳	۱	-	-	-	۲	کد ۱-۹
۴۸	۴	۷	۲۸	۰	۹	مجموع

بر اساس نتایج جدول شماره ۳ در کلیه کتاب‌های فارسی (بخوانیم) و تعلیمات اجتماعی دوره دبستان در مجموع ۱۷۵ مرتبه به مقوله‌های آموزش چند فرهنگی اشاره شده که بیش‌ترین

جدول ۳. توزیع فراوانی جمله‌ها و مضمون‌های نشان دهنده توجه به مفاهیم آموزش چندفرهنگی در کل کتاب‌های فارسی (بخوانیم) و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی.

فراوانی	مضمون			جمله		مقوله‌ها	
	درس	فعالیت	مفهوم درس-پاراگراف	تصویر	پرسشی (پرسش)		خبری
۳۱	۱	۴	۴	۱۶	-	۶	کد ۱-۱
۱۴	-	-	۲	۸	-	۴	کد ۱-۲
۲۱	-	-	۱۲	۴	-	۵	کد ۱-۳
۱	-	۱	-	-	-	-	کد ۱-۴
۱۱	-	۲	-	۴	۱	۴	کد ۱-۵
۱۰	-	۱	۵	۱	۱	۲	کد ۱-۶
۱۹	-	-	-	۱۹	-	-	کد ۱-۷
۱۹	-	-	-	۱۴	-	۵	کد ۱-۸
۳	-	۱	-	-	-	۲	کد ۱-۹
۱۲۹	۱	۹	۲۳	۶۶	۲	۲۸	مجموع

توجه به ترتیب به مقوله‌های «قومیت‌های مختلف» با کد ۱-۱ و درصد فراوانی ۱۷/۷ و «احترام به فرهنگ‌های دیگر» با کد ۱-۳ و درصد فراوانی ۱۲ و «پوشش‌های محلی - قومی اقوام» با کد ۱-۷ و «مشاغل مختلف اقوام» با کد ۱-۸ و درصد فراوانی ۱۰/۸۵ و «نژادهای مختلف» با کد ۱-۲ و درصد فراوانی ۸ و «آداب و رسوم متفاوت اقوام» با کد ۱-۵ و درصد فراوانی ۶/۲۸ و «احترام به مذاهب مختلف» با کد ۱-۶ و درصد فراوانی ۵/۷ و «میراث فرهنگی اقوام مختلف» با کد ۱-۹ و درصد فراوانی ۱/۷ شده است. کم‌ترین توجه به مقوله «دو زبانی یا چند زبانی» با کد ۱-۴ و درصد فراوانی ۰/۵۷ شده است. همچنین از نتایج این جدول می‌توان گفت که نخست تصاویر و بعد جملات در کل کتاب‌های فارسی (بخوانیم) و تعلیمات اجتماعی به مقوله‌های آموزش چند فرهنگی اشاره دارند.

نتیجه‌گیری

جهانی که در آن زندگی می‌کنیم متنوع است. تنوع و گونه‌گونی موجود در جهان، آفریده‌ی خدای عالم است. خداوند انسان‌ها، موجودات، زبان‌ها و رنگ‌های گوناگون پدید آورده است. بنابراین تعلیم و تربیت بایستی در تربیت دانش‌آموزان همواره این مهم را مورد توجه قرار دهد و تنوع و تفاوت‌های موجود را ارج نهد.

آموزش چندفرهنگی وسیله‌ای است برای دیدن دنیای اجتماعی از دیدگاه‌های گوناگون فرهنگی و به دور افکندن تعصباتی که گروه‌ها نسبت به یکدیگر دارند. هدف این نوع آموزش، پرورش انسانی است که بتواند در محیط متنوع امروزی فعالیت کند و به فرهنگ‌های دیگر احترام بگذارد. این تحقیق نشان داد که در محتوای کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی توجه کمی به مفاهیم آموزش چند فرهنگی شده است. برای نمونه:

کد ۱-۱. قومیت‌های مختلف

با موضوع قومیت در کتاب‌های دوره‌ی ابتدایی مستقیماً برخورد نشده است. قومیت یا توسط زندگی شبانی - ایلی بازگو می‌شود و یا به میانجی مشخصه‌های اقتصادی، فرهنگی و جمعی. گاهی تمامی عشایر و گروه‌های مردمی عشایری - شبانی اقوام مختلف را در برمی‌گیرند و گاهی نیز به تمامی کسانی که شهرنشین نیستند اطلاق می‌شود. از شهرنشینان هیچ

وقت در ارتباط با مشخصه‌های قومی‌شان صحبت نمی‌شود. گروه‌های قومی اکثراً با میانجی‌تشیکیلات اجتماعی ایلیاتی معرفی شده‌اند. فقط در تصویر صفحه ۱۲۸ کتاب تعلیمات اجتماعی پایه چهارم تمامی طبقات اجتماعی و گروه‌های قومی به تصویر کشیده شده‌اند که در آن دهقانان، شهرنشینان، ایلیاتی‌ها، کارگران، مردان، کودکان و گروه‌های قومی در یک خیزش ملی برای حمل پرچم ایران می‌شتابند.

کد ۲-۱. نژادهای مختلف

به این مقوله تنها در چند مورد در کتاب‌های فارسی و تعلیمات اجتماعی اشاره شده است، که با توجه به مسائلی همچون جهانی شدن و گسترش تکنولوژی اطلاعات و فن‌آوری، لزوم توجه و تأکید بیش‌تر بر این مقوله بسیار ضروری می‌باشد.

کد ۳-۱. احترام به فرهنگ‌های دیگر

در کتاب‌های مورد بررسی به این مقوله اشاراتی شده است. به شیوه‌ی زندگی، سازماندهی اجتماعی، فعالیت‌های اقتصادی و سنت‌های فرهنگی اقوام مختلف اشاره‌ی خیلی کمی شده است. شایان ذکر است که بیش‌تر، احتمال می‌رود توجه به فرهنگ زندگی روستائیان و عشایر مدنظر باشد.

کد ۴-۱. دو زبانی یا چندزبانی

همچنین در کتاب‌های بررسی شده هیچ توضیح و اشاره‌ای به مسأله‌ی دو زبانی و تفاوت زبان‌های اقوام مختلف با توجه به تنوع زبانی موجود در کشور ما داده نشده است.

کد ۵-۱. آداب و رسوم اقوام مختلف

در مورد جشن‌ها و اعیاد و آداب و رسوم اقوام در این کتاب‌ها صحبتی کمی شده است. دلیل این امر نیز به احتمال زیاد این است که زندگی شبانی ایلیاتی و روستایی را همچون معیار قوم بودن در نظر می‌گیرد. در کتاب‌ها بیش‌تر به عید نوروز و تصاویر مربوط به آن اشاره شده است.

کد ۶-۱. احترام به مذاهب مختلف

به مذهب و دین اقلیت‌های مذهبی غیر مسلمان در کتاب‌های مورد بررسی اشاره بسیار کمی شده است و این شاید به دلیل تعداد قلیل این گروه‌ها در ایران باشد. تنها در یک مورد به دین زرتشت، مسیحی و یهودی اشاره شده است. در مورد مذهب اقلیت‌های مذهبی مسلمان هم چندان بحثی نشده است.

کد ۷-۱. پوشش‌های قومی و محلی اقوام

در مورد پوشاک اقوام ایرانی در این کتاب‌ها اشاره کمی شده است. بیش‌تر تصاویر لباس‌ها و پوشش‌های عشایر و روستائیان را نشان می‌دهند و تنها در چند تصویر به لباس‌های محلی برخی اقوام اشاره شده است.

کد ۸-۱. مشاغل اقوام مختلف

به مشاغل اقوام مختلف در این کتاب‌ها تا حدود کمی اشاره شده است. بیش‌تر به شغل کشاورزی و دامداری در این کتاب‌ها چه به صورت نوشته و چه به صورت تصویر اشاره شده است. به مشاغل دیگر یا اصلاً اشاره نشده یا خیلی کم به آن‌ها توجه شده است.

کد ۹-۱. میراث فرهنگی اقوام مختلف

به میراث فرهنگی اقوام مختلف ایرانی (کرد، لر، عرب، فارس، ترک، بلوچ، گیلک، ترکمن و ...) از جمله صنایع دستی، محصولات و سایر دست ساخته‌ها و ثروت‌های محلی مناطق قومی در کتاب‌های مورد بررسی اشاره نشده است.

جالب است که بدانیم نتایج تحقیقات عزیزی و همکاران (۱۳۸۹) نشان می‌دهد که در کتاب‌های دوره‌ی تربیت معلم و آموزش‌های این دوره نیز به آموزش چندفرهنگی توجه اندکی شده است. از این رو، امیدی نمی‌رود که کاستی کتاب‌های درسی ابتدایی در زمینه‌ی چند فرهنگی از سوی آموزگاران جبران شود. باید به یاد داشت که این از ویژگی‌های برنامه‌های درسی متمرکز و برنامه‌های تک فرهنگی است که برای نمونه در درس دینی یا آموزش «دین» به دین مورد نظر رسمی توجه می‌شود و به ادیان دیگر بی‌توجهی می‌شود. یا در زمینه‌ی

درس‌هایی چون تاریخ نیز سعی بر این است تا دوران تاریخ ملی را درخشان و خوب جلوه دهند و به دیگر تاریخ‌ها (غربی یا شرقی) توجهی نمی‌کنند. حتی در درس جغرافیا به برخی موقعیت‌های جغرافیایی و اکولوژیکی بیش‌تر توجه می‌شود (سجادی، ۱۳۸۴). سوگیری‌های نظام تربیتی چند فرهنگی می‌تواند پیامدهای ناگواری داشته باشد:

«چنان که می‌توان به مواردی همچون محدود شدن رشد خلاقیت، کنج‌کاری، و اعتماد به نفس کودکان دارای خرده فرهنگ (فرهنگ غیر غالب) و ایجاد خودپسندی و تکبر ذهنی و اخلاقی کودکان متعلق به فرهنگ غالب اشاره نمود. کاهش همدلی‌های اخلاقی، اجتماعی و ملی، سردرگمی هویتی، از خودبیگانگی، و ترس از جدا شدن از ریشه‌ی واقعی خود، از دیگر پیامدهای تعلیم و تربیت تک فرهنگی است. مخالفان تعلیم و تربیت تک فرهنگی، دلیل مخالفت خود را استناد به پی‌آمدهای یاد شده می‌دانند و از این رو، رویکرد تربیتی چندفرهنگی را سفارش می‌کنند» (سجادی، ۱۳۸۴).

این سان و با نگاه به یافته‌های پژوهش، نظام آموزشی کشور باید نسبت به فراهم کردن فرصت‌ها و شرایط مناسب، جهت افزایش آگاهی فرهنگی دانش‌آموزان و توجه به مفاهیم آموزش چندفرهنگی اهتمام ورزد؛ و نسبت به بازنگری محتوا و برنامه‌های آموزشی دوره ابتدایی در خصوص توجه و تأکید بر آموزش چندفرهنگی اقدام نماید. ساده‌ترین کارهایی را که می‌توان در این راستا انجام داد این‌ها هستند:

الف) محتوای کتاب‌های درسی

- تعداد درس‌هایی تحت عنوان «درس آزاد» در کتاب‌های فارسی (بخوانیم) دوره ابتدایی جهت توجه به مقوله‌های آموزش چندفرهنگی بیش‌تر در نظر گرفته شود. همچنین با توجه به نتایج جداول تحلیل محتوا بهتر است محتوای این دروس که تهیه مطالب آن بر عهده‌ی آموزگار و دانش‌آموز گذاشته شده است، بیش‌تر به مقوله‌های «دو زبانگی یا چندزبانگی» و «آداب و رسوم متفاوت اقوام»، «احترام به مذاهب مختلف» و «میراث فرهنگی اقوام» اختصاص داده شود.

- می‌توان در یکی از فعالیت‌های کتاب‌های فارسی (بخوانیم) از دانش‌آموزان خواسته شود

تا به کمک آموزگار خود تصویری از لباس‌های محلی اقوام مختلف را تهیه و به صورت روزنامه دیواری در کلاس به نمایش بگذارند.

- با توجه به عدم توجه به مسأله دو زبانگی در کتاب‌های بررسی شده می‌توان در فعالیت‌های کتاب فارسی از دانش‌آموزان خواسته شود تا داستان‌های کوتاه یا شعر یا سرودی را با زبان محلی در کلاس بیان کنند.

- بهتر است تصاویر و جملاتی که نشان دهنده‌ی وجود مذاهب اقوام مختلف است، جهت آشنا شدن دانش‌آموزان با اعتقادات و مذاهب مختلف در کتاب‌ها موجود باشد.

- در قسمت فعالیت‌های کتاب‌ها می‌توان از دانش‌آموزان خواسته شود تا در مورد مشاغل اقوام مختلف تحقیق، و در کلاس بحث کنند.

- در کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم دبستان با توجه به سفر خانوادگی آقای هاشمی به مناطق مختلف می‌توان بیش‌تر به آداب و رسوم مختلف اقوام و فرهنگ‌های متفاوت، صنایع دستی، پوشاک و زبان‌ها و لهجه‌های مختلف موجود در هر منطقه توجه داشت. یا این که با تغییر مسیر حرکت و عبور از مناطقی که اقوام مختلف در آنجا ساکن هستند می‌توان به شناساندن فرهنگ‌های آن مناطق اقدام کرد.

- در تصاویر موجود در کتاب‌های درسی می‌توان از تصاویر کودکان متعلق به نژادها و اقوام مختلف استفاده شود. وجود چنین تصاویری علاوه بر این که احترام به نژادها و اقوام مختلف را در برخواهد داشت، بلکه نوعی آگاهی را در دانش‌آموزان ایجاد می‌کند که خود دلیلی خواهد بود بر کمرنگ شدن تبعیضات نژادی و قومی، رشد روابط بین فرهنگی، و مهم‌تر از همه افزایش تعامل و سازگاری بین آن‌ها.

(ب) فعالیت‌های کلاسی و مدرسه

- دانش‌آموزان را به بازدید نقاطی ببرید که به فرهنگ‌های دیگر متعلق است و درباره‌ی سهم آن‌ها در اعتلای کشور صحبت کنید (بازدید از موزه‌های فرهنگی و آشنایی با میراث فرهنگ‌های مختلف).

- درباره‌ی نحوه‌ی زندگی اقوام مختلف و گروه‌های فرهنگی بحث شود و وجوه گوناگون زندگی آن‌ها را مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

- برگزاری نمایشگاه‌هایی که معرف پوشش‌ها، مشاغل، صنایع دستی، فرهنگ و آداب و رسوم اقوام مختلف باشد.
 - دیدن فیلم‌های کوتاه در زمینه‌ی آشنایی با فرهنگ‌های مختلف (استفاده از واحد سمعی بصری یا مکان‌های دیگر نمایش فیلم).
 - تهیه کتب درسی و غیردرسی برای کتابخانه کلاس و مدرسه که در آن تصاویری مربوط به اقوام و نژادهای مختلف و طرز زندگی آن‌ها موجود باشد.
 - وجود کتاب‌های مختلف که نشان دهنده‌ی توجه به ادبیات و فرهنگ مناطق مختلف در کتابخانه مدارس.
- لازم به ذکر است که انجام این تحقیق با محدودیت‌هایی نیز همراه بود که می‌توان به موادی از قبیل: کمبود منابع داخلی مرتبط با موضوع و عدم انجام تحقیقات مشابه با موضوع تحقیق و عدم زمان کافی جهت تحلیل محتوای تمام کتاب‌های درسی ابتدایی.

منابع

- ایمان، محمدتقی و محمدرضا نوشادی (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی؛ پژوهش؛ سال سوم شماره دوم؛ صص ۱۵-۴۴.
- بهشتی، رضا (۱۳۷۹). میزگرد فرهنگ و هویت ایرانی، *فصلنامه مطالعات ملی*، شماره ۴، صص ۶۰-۱۱.
- جوادی، محمدجعفر (۱۳۷۹). آموزش چندفرهنگی به مثابه رویکردی در آموزش، *فصلنامه تعلیم و تربیت*، شماره ۶۳، صص ۶۳-۹.
- سجادی، سیدمهدی (۱۳۸۴). کثرت‌گرایی فرهنگی، هویت و تعلیم و تربیت، *مجله اندیشه‌های نوین تربیتی*، دوره ۱، شماره ۱، صص ۲۵-۳۸.

سلطانی، مسعود (۱۳۸۸). *بررسی وضعیت آموزش چندفرهنگی در مراکز تربیت معلم شهر سنندج*، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم تربیتی گرایش برنامه ریزی آموزشی، دانشگاه کردستان.

سیلور، ج. و دیگران (۱۳۸۰). *برنامه ریزی برای تدریس و یادگیری بهتر*، ترجمه‌ی غلامرضا خوی نژاد، تهران: به نشر.

صادقی، علیرضا (۱۳۸۹). بررسی سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران بر اساس رویکرد آموزش چندفرهنگی؛ *فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران*؛ سال پنجم، شماره ۱۸، صص ۱۹۰-۲۱۵

عراقیه، علیرضا، فتحی واجارگاه، کوروش؛ فروغی ابری، احمدعلی و فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۸۸). تلفیق، راهبردی مناسب برای تدوین برنامه‌ی درسی چندفرهنگی؛ *فصلنامه*

مطالعات میان رشته‌های در علوم انسانی، دوره دوم، شماره ۱، ۱۴۹-۱۶۵.

عزیزی، نعمت‌اله؛ بلندهمتان، کیوان و سلطانی، مسعود (۱۳۸۹). بررسی وضعیت آموزش چندفرهنگی در مراکز تربیت معلم شهر سنندج؛ *فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران*؛ سال سوم، شماره دوم؛ ۵۵-۷۶.

یارمحمدیان، م.ح (۱۳۸۱). *اصول برنامه ریزی درسی*، تهران: یادواره‌ی کتاب.

یاوری، نوشین (۱۳۷۳). بررسی شیوه نگرش به موضوع قومیت در کتاب‌های درسی در ایران، *مجله گفتگو*، شماره ۳.

Banks, J. A., Cherry, A., & Bankes, M. G. (2005). *Multicultural issues and perspective*. USA: Willy And sons, Inc.

Banks, J. (1981). *Education in the 80s. Multicultural Education* Washington, D.C: Nation Education Association.

Bigatti, S. M., Gibau, G. S., Boys, S., Grove, K., Ashburn-Nardo, L., & Khadiji, Khaja, J. (2012). Faculty perceptions of multicultural teaching in a large urban university; *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 12 (2), 78 – 93.

Davis, K. A., Phyak, P., & Bui, T. T. N. (2012). Multicultural Education as Community Engagement: Policies and Planning in a Transnational Era; *International Journal of Multicultural Education*, 14 (3), 1-25.

- Džalalova, A., & Raud, N. (2012). Multicultural competence and its development in students of teacher education curricula; *Problems of Education in the 21st Century*; 40, 65-74.
- Garcia, E. K. (2008). Multicultural Education in your classroom. retrieved from: [http://www.edchange.org/education/Article/Multicultural Education in your classroom. htm](http://www.edchange.org/education/Article/Multicultural%20Education%20in%20your%20classroom.htm)1.19:00. 2010/6/3.
- Kim, E. (2011). Conceptions, critiques, and challenges in multicultural education: Informing teacher education reform in the U.S.; *KJEP*, 8 (2) 201-218.
- Department of education and Science (1999). Primary School Curriculum, Dublin: Stationery.
- Fish, L. (1999). The first steps of creating a Multicultural classroom. retrieved from: [http://www.edchange.org/Multicultural/papers/building blocks.htm](http://www.edchange.org/Multicultural/papers/building%20blocks.htm)1. 19:16.2010/7/15.
- Gorski, P. (1999). "Brief history of Multicultural Education": Retrieved from: [http://www.edchange.org/Multicultural/papers/ed change history. htm](http://www.edchange.org/Multicultural/papers/edchange%20history.htm)1.18:54. 2010/7/14.
- Goldberg, D. T. (1995). *Multicultural; A critical Reader*, London: Black well publishing Ltd.
- Moses, M. (1997). *Multicultural education as fostering individual autonomy. Netherlands: Kluwer academic publishers.*
- Seeberg, V., & Minick, T. (2012). Enhancing Cross-cultural Competence in Multicultural Teacher Education: Transformation in Global Learning; *International Journal of Multicultural Education*; 14 (3), 1-22.
- Rosado, C. (1998). What makes a school Multicultural? Retrieved from:<http://www.edchange.org/Multicultural/papers>.18:20. 2010/7/8.
- Willson, K. (1996). Multicultural Education. retrieved from:<http://www.change.org>.18:30.